आम जनता र हाम्रा मान्यता

डा. डमरुबल्लभ पौडेल

> बेलायतका प्रधानमन्त्री डेभिड क्यामरुन ट्रेनमा उभिएर कार्यालय जानु तथा नर्वेका प्रधानमन्त्री साइकल चढेर कार्यालय जानुलाई सामान्य मानिन्छ, तर हाम्रो देशमा कुनै पूर्वमन्त्री सार्वजनिक यातायातमा यात्रा गरेको विषय किन समाचार बन्छ ?

आम शब्दको अर्थ मामुली, साधारण वा सामान्य भन्ने हुन्छ। आम जनता भन्नाले साधारण नागरिक वा सम्पूर्ण जनता भन्ने बुझिन्छ। चलनचल्तीमा विभिन्न प्रसंगमा आम शब्दको प्रयोग गर्ने गरिएको छ। आम निर्वाचन, आम सभा, आम धारणा, आम व्यवहार आदि। लोकतन्त्रमा आम निर्वाचनको माध्यमबाट आम नागरिकले प्रतिनिधि चुन्ने परम्परा छ। यसको अर्थ जनताका प्रतिनिधि आम नागरिकप्रति जवाफदेही हुनुपर्छ। दलका सदस्य मात्र नभएर साधारण नागरिकलाई सम्बोधन गरिने सभालाई आमसभा भन्ने गरिन्छ। कसैप्रति भेदभाव नराखी सबैलाई समान व्यवहार गर्नु आम व्यवहार हो।

आम नागरिक देशका आधार हुन्। जब राज्य र सरकारले आम नागरिकका लागि सोच्न थाल्छ, तब मात्र राज्य र सरकार आम जनताप्रति उत्तरदायी बन्छ। प्रिन्सिपल एजेन्ट सिद्धान्तले जनतालाई मालिक र जनप्रतिनिधि तथा कर्मचारीलाई जनताका पक्षमा कार्य गर्नुपर्ने गरी जनताले नियुक्त गरेका वारिसको रूपमा मान्दछ। जनताको इच्छाविपरीत कार्य गरेमा कुनै पनि बेला प्रचलित प्रक्रियाद्वारा आफ्ना वारिसलाई हटाउने अधिकार जनतालाई हुन्छ। यसो भएमा मात्र लोकतन्त्र बलियो भई नागरिक राज्य बन्छ। नत्र राज्य र जनताबीचको दूरी बढ्दै जान्छ।

हामी सिद्धान्तमा जनताप्रति कति धेरै जवाफदेही छौँ कि हाम्रा भाषण, मन्तव्य तथा कुराकानीमा सबै कुरा देश र जनताका लागि गरेको भन्न छुट्याउँदैनौँ। मानौँ जनताको हितबाहेक हाम्रो अरू कुनै उद्देश्य छैन। जे गरेको हो जनताका लागि गरेको हो। जनताको चाहना यो छ, त्यो छ भनी जनअधिकारका लागि भन्दै जनतालाई हामी अति अमूर्त रूपमा प्रयोग गर्छौं। तर व्यवहारमा जनताका करबाट जीविका गरिरहेको भए पनि सधैँभरि जनताका पक्षमा काम गर्न उदासीन हुन्छौँ। आम जनताले प्रयोग गर्ने सार्वजनिक सवारीसाधन प्रयोग गर्दैनौँ। हामीकहाँ पूर्वमन्त्रीले माइक्रोबस वा सफा टेम्पो चढेको समेत समाचार बन्छ। जबकि यो अति सामान्य विषय हो। जब ठूला पदमा पुगेकाहरूले आम नागरिकसरह व्यवहार देखाएमा समाजले असजिलो मान्छ अनि स्टाटस मेन्टेन गर्ने नाममा जसरी पनि विशेष बन्नुपर्ने हुन्छ। जनता झुन्डिएर, कोचिएर, छतमा बसेर अनि बसका कर्मचारीको दुर्वाच्य सहँदै जोखिम पूर्ण र अपमानजनक यात्रा गर्न विवश हुने तर त्यही यात्रा ठूला पदमा बस्नेहरूले गर्न नहुने भन्ने हाम्रो रुग्ण मान्यताले सार्वजनिक यातायातमा सुधार नभएको हो।

यसैगरी नाकाबन्दीका बेला ग्यास, पेट्रोलियम पदार्थ र अन्य अत्यावश्यक उपभोग्य सामग्रीहरूको सहज आपूर्ति नभएको समयमा सबैभन्दा मारमा पर्ने आम उपभोक्ता नै हुन्। पावर र पदमा हुनेहरूले आफ्नो शक्तिको दुरुपयोग गरेर सहज रूपमा यस्ता वस्तुहरू प्राप्त गरिरहेका छन्। कालो बजारमा धेरै पैसा तिर्न सक्नेहरूलाई पनि समस्या छैन, तर आम उपभोक्तासँग न त पावर र पद हुन्छ न त बढी तिर्ने पैसा नै। अनि यो संकटको बेलामा सबैभन्दा बढी समस्यामा परेका छन्, आम उपभोक्ता।

नेपालको सार्वजनिक क्षेत्रले प्रवाह गर्ने सेवा होस् वा निजी क्षेत्रले आपूर्ति वा बिक्रीवितरण गर्ने वस्तु तथा सेवा होस्, यी दुवै आम नागरिक मैत्री छैनन्। सार्वजनिक क्षेत्र आफ्नो मान्छे, भनसुन, चाकरी, दाम, डर, धम्की जस्ता विकृतिको चपेटामा परेको छ भने निजी क्षेत्र सिन्डीकेट, कार्टेलिङ, कृत्रिम अभाव र कालो बजारी जस्ता विकृतिको वाहक बनेको छ। दुवै क्षेत्रले ठग्ने र शोषण गर्ने आम नागरिकलाई नै हो। यसका अतिरिक्त नेपालको तीनखम्बे आर्थिक नीतिको तेस्रो पक्ष मानिने सहकारी क्षेत्रमा पनि ठगी र बदमासी प्रशस्त हुने गरेको छ। घरघरमा खुलेका सहकारीले पनि आम उपभोक्ताको बचत बेपत्ता पारी कुलेलम ठोक्ने गरेका धेरै उदाहरण छन्।

जब निजी विद्यालयहरूमा भर्नाको समय आउँछ, विभिन्न विद्यार्थी संगठनहरूले शुल्क घटाउन आन्दोलन सुरु गर्छन्, तर केही दिनमा विद्यार्थी संगठनहरूसँग के समझदारी हुन्छ कुन्नि, आन्दोलन सेलाएर जान्छ शुल्क बढेको बढ्यै हुन्छ। आम नागरिक यसमा पनि धोकामा पर्छन्। अनि सरकारी अस्पताल र निजी क्षेत्रका अस्पतालले पनि आम नागरिकलाई नै सिकार बनाइरहेका छन्। रोग पत्ता लगाउन अनेक खालका अनावश्यक परीक्षण गराउँदा होस् वा एक स्वास्थ्य संस्थाबाट अर्कोमा रिफर गर्दा होस्, नागरिक स्वास्थ्यको होइन नाफा र घाटाको हिसाबको चपेटामा आम नागरिकमाथि खेलबाड हुने गरेका अनेक घटना छन्।

यसरी जो निरीह छ, जो सोझो बाटोमा मात्र हिँड्छ, जसले कानुनको पालना गर्छ, अकर्मण्यताप्रति कुनै आवाज उठाउँदैन र चुपचाप सहेर बस्छ, त्यही आम जनताप्रति सार्वजनिक, निजी वा सहकारी क्षेत्रहरूले ज्यादती गरिरहेका छन्। आम जनताले प्रतिरोध नगरेसम्म कालोबजारी रहिरहनेछ। पेट्रोलको मूल्य घटे पनि सार्वजनिक यातायातको भाडा घट्ने गुन्जाइस छैन। जनता महँगीका भारले थिलथिलो भए पनि जनतालाई शोषण गरेर आफ्नो दुनो सोझ्याउने र आम जनताकै नाममा जनतालाई लुट्ने प्रथा कायम रहिरहनेछ। न त आम जनताका नाममा आन्दोलन गर्न छोडिनेछ, न त आम जनताका नाममा सत्ता सञ्चालन गर्न नै। भारतमा यस्तै विकृति अन्त्यका लागि आम जनताकै नाममा आम आदमी पार्टी बनेर दिल्लीको बागडोर हातमा लिएको छ तर आम जनताको पक्षमा कति काम गर्छ हेर्न भने बाँकी नै छ।

संविधानत: नेपालको सार्वभौमसत्ता र राजकीय सत्ता नागरिकमा रहेको छ। राज्यलाई कर तिर्ने, राज्यको अखण्डताको रक्षा गर्ने वास्तविक राष्ट्र भनेको नै आम नागरिक हुन्। तर जब राज्यले आफ्नो मालिकरूपी आम नागरिकप्रतिको जिम्मेवारी बहन गर्दैन र जनताप्रति उत्तरदायी बन्दैन राज्य हुनु र नहुनुमा खासै फरक पर्दैन। राज्य असफल बन्दछ। अहिले हाम्रो अवस्था समग्रमा आम नागरिकमा राज्यप्रतिको विश्वास स्खलित हुँदै गएको अवस्था पैदा भएको छ। राज्यसंयन्त्रबाट आएका आश्वासनलाई आम नागरिकले विश्वास गर्न नसकी सचेत भएर हेर्ने अवस्था छ भने निजी र सहकारी क्षेत्रप्रति पनि विश्वास उडेको छ। आमनागरिकले कहाँ-कहाँ ठगिने र धोका खानबाट जोगिने भनी फुकी-फुकी कदम चाल्नुपर्ने आवश्यकता छ।

हामी आम नागरिकको मानसिकता पनि अचम्मकै छ। आफू केही नगर्ने अनि सबै कुरा सरकारले गरिदिनुपर्छ भन्ने आम धारणा रहेको छ। सामान्य कुरामा पनि सरकारले हेरेन, सरकार निकम्मा भयो भनी हामी अधिकांश समय सरकारको आलोचनामा बिताउँछौँ तर हामी आफैँले गर्न सक्ने सामान्य कुरा पनि नगरीकन बस्छौँ। सरकारले थालेका सकारात्मक काममा आम नागरिकको सहयोग हुने गरेको पाइँदैन। आफूलाई कति फाइदा हुन्छ भनी विश्लेषण गर्ने आत्मकेन्द्रित चिन्तन आम नागरिकमा बढ्दै गएको छ। यसले सरकार र नागरिकबीचको विश्वासको खाडल गहिरिँदै गएको छ, जुन प्रभावकारी शासन प्रणाली र सुशासनका लागि ठूलो तगारो हो।

विकसित देशहरूमा राजनीतिक नेता तथा बहालवाला राष्ट्र प्रमुख र सरकार प्रमुखहरू आम नागरिकसरह व्यवहार गर्छन्। बेलायतका प्रधानमन्त्री डेभिड क्यामरुन ट्रेनमा उभिएर कार्यालय जानु तथा नर्वेका प्रधानमन्त्री साइकल चढेर कार्यालय जानुलाई सामान्य मानिन्छ, तर हाम्रो देशमा कुनै पूर्वमन्त्री सार्वजनिक यातायातमा यात्रा गरेको विषय किन समाचार बन्छ?

एकातिर हाम्रो समाजको आम मानसिकता मन्त्री जस्ता पदमा पुगेर पनि डेरामै बस्ने, एउटा गाडीको जोहोसमेत गर्न नसक्ने भनी आलोचना गर्ने खालको छ भने अर्कोतिर कुनै बहालवाला मन्त्रीले साइकल चढेर कार्यालय गएको अवस्थालाई ठूलो करिश्मा मानी त्यस्ता मन्त्रीलाई सेलिब्रेटी नै बनाउनेतिर उद्यत् छ। यी दुवै अतिवादी मानसिकताजन्य सोच हुन्। जबसम्म समाजले पदमा हुने र नहुने वा पैसा हुने र नहुनेलाई समान व्यवहार गर्दैन वा कसरी कमाएको हो खोज गरेर सम्मान र तिरस्कारबीच छनोट गर्न सक्दैन, तबसम्म देशमा न भ्रष्टाचार घट्न सक्छ न त राजनीति र समाजको सुधार नै। आम जनताप्रतिको बोली र व्यवहारमा कुनै क्षेत्रमा पनि परिवर्तन आउने छैन। आम जनताप्रतिको स्थापित मान्यता पनि फेरिने छैन र धोका फेरि पनि हुने नै छ।